

Nikolay Aretov

(Sofia, Institute for Literature (IL), Bulgarian Academy of Sciences)

Iren Ivancheva, Women's Voices in Bulgarian Poetry. Aspects of Intertextuality (from the Mid 19th Century till the 1940s). Sofia, 2015.

Abstract: The book presents an almost complete history of Bulgarian women's poetry: from the first verses written by modest authors such as Stanka Nikolitsa Spaso-Elenina and Elena Muteva (different as they were as social figures and personalities) to the most brilliant poems of Elisaveta Bagryana. Ivancheva also presents some less-known poets such as the sisters Elisaveta and Maria Nenovi. The study is focused on revealing intertextual links among these texts and such links connecting women's poetry to works by male writers, both Bulgarian and foreign.

Николай Аретов

(София, Институт за литература, БАН)

Ирен Иванчева, Гласове на жени в българската поезия. Аспекти на междутекстовост (от средата на XIX до 40-те години на XX век). София, Просвета, 2015.

Напоследък, малко неочаквано, ми се налага да се връщам към проблематиката на българската литература, писана от жени. Опитах се да хвърля обобщен поглед към поредица от книги, появили се през годината (Жените, жените, ах... – <http://abcdar.com/reviews.php?id=138>) и да предложа някакво обобщение. Междувременно излезе нов, сериозен труд, дело на Ирен Иванчева (в карето – Ирен Иванчева-Мерджанска). Казвам спокойно нов, въпреки че изследването е по същество второ, основно преработено и допълнено издание на книга, публикувана преди 20 години (Иванчева, Ирен. Брегове на чувството. Гласове на жени в българската поезия. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 1995). Отпаднали са някои глави, добавени са нови, но по-важното е, че трудът е методологически осъвременен и държи сметка за немалката изследователска литература по темата, натрупала се през двадесетте години, изминали след първото издание.

Респектиращ е разгърнатият предговор, посветен на основанията „за захващане с поезията, авторизирана от жени“ и на междутекстовостта като изследователски подход. Иванчева внимателно се предпазва както от есенциализирането на женското писане и преувеличаване на значението на творчеството на жените, така и от абсолютизиране на междутекстовостта и на предпочитаната от нея „хипертекстуалност“ (М. Рифатер). Проблематиката е очертана интересно, предложен е и един актуален и плодотворен подход. Както и в много други случаи, да не кажа винаги, представеният подход се

оказва не винаги и не напълно приложим към анализирания материал, който налага прибягването и до други аналитични инструменти. Споменавам това не като упрек, а като наблюдение и върху моите собствени опити за осмисляне на някакъв по-голям корпус от явления. При мен поне, амбициозно заявените намерения в процеса на работата неизбежно биват модифицирани.

Ирен Иванчева следва общоприетата периодизационна схема, през която се мисли българската литература, и закономерно разглежда в отделна глава „Предосвободенските поетеси”. По правило авторката се опитва да представи с цитат или ефективна формула това, което според нея най-добре характеризира разглежданите фигури. Така Станка Николица Спасо-Еленина е „желателка на женското просвещение“, Елена Мутева – „одическата певица на Бога”, Рада Казалийска – „будителката поетеса” и т.н. Не особено многобройните им книжовни изяви (не само в поезията) са представени в пълнота и без понякога срещаните преувеличения. За Иванчева „жената се изявява като творец, когато близката ѝ среда е творческа и създава възможности за културен и литературен обмен” – една позната констатация, която понякога не много успешно е подлагана на опити за ревизия. Не са пропуснати и лансираните в по-ново време имена, както и възможните мистификации (Рада Казалийска, Каранфила Стефанова). Интересен казус представлява една хипотеза на Й. Бабев, изложена още през 1927 г.; става дума за „Песен сочинена от предводителката любовница“, публикувана в „Песнопойче” от 1860, за която се допуска, че е написана от жена, която обаче трудно може да бъде установена. При междутекстовите, наред с познатите връзки (Е. Мутева – Н. Геров) наблюдения прави впечатление потърсената аналогия (донякъде проблематична) между Станка Николица и ренесансовата протофеминистка Кристин дьо Пизан и книгата ѝ „Градът на Дамите” (1405).

Втората и най-обемна глава е посветена на „женската поезия след Освобождението до 20-те години на XX век”. Тук оптиката постепенно се променя, известното е повече, а и поетесите са по-близко до днешните представи за литература. Впрочем, днешните представи... трудно ми е да ги формулирам. По-безопасно е да се върна към времето на първите – Иванчева започва с Елисавета и Мария Ненова и представя най-общо развитието от патриотичната патетика (поетесите Ненови) през сантименталната и романтична представа за света (Роза Попова, Дора Г., Екатерина Ненчева) до религиозно-медитативното единение с Всемира (Мара Белчева). Въвеждането на сестрите Елисавета Ненова и Мария Ненова и тяхната обща стихосбирка „Стихотворения” (1890) е безспорна заслуга на Иванчева, която ги изважда от забвенията сто години по-късно. Елисавета остава с тази първа изява, а Мария Ненова продължава своя път в поезията и публикува и по-късно.

Особено интересна е съдбата и разностранното творчество на Роза Попова – актрисата с поетично „сърце издайниче“, както я определя Иванчева. Въпреки несъмнената ѝ артистична популярност, а може би отчасти и заради нея, поезията на Р. Попова остава в сянката на другите ѝ изяви. По-запомнена в литературата като че ли е Екатерина Ненчева (Велирина) – „кокичето на българската женска лирика“. При първите поетеси – и от предосвободенската епоха, и в първите десетилетия след нея – въпросите на междутекстовостта изглеждат сравнително ясни. Така, според Иванчева, поетесите Ненови гравитират към Вазовия поетически модел, Роза Попова принадлежи към Константин-Величковия литературен кръг, а при Екатерина Ненчева се наблюдават междутекстови отношения с Кирил-Христовия разкрепостен поглед към любовта. Наред с това, при повечето от тях се долавят характерните за епохата връзки с Хайне и руските поети (на първо място Надсон) и, разбира се, с българските поети, по-правило от предишното поколение.

Нещата се усложняват при дебютната стихосбирка на Дора Габе „Теменуги“ (1908), за която, както е известно, специална роля изиграват Яворов и Б. Пенев. Сюжетът е много интересен и много коментиран, не винаги сериозно, добронамерено и обективно, в последно време той отново основателно привлича вниманието на литературните историци. Иванчева задълбочено анализира литературните аспекти на този сложен възел от не само литературни отношения, деликатно се разграничава от интересната и донякъде провокативна теза на М. Николчина за напрежението между младата поетеса и нейния учител и успява да каже своя дума за началото на творческия път на Д. Габе. А, след дълго прекъсване, тя навлиза отново и по малко по-различен начин във водовъртежа на българската литература. Поезията на зрялата Д. Габе, включително и не най-представителните ѝ творби от периода след Втората световна война, са интересен проблем и от гледна точка на междутекстовостта. Вероятно Иванчева ще им отдели специално внимание в следващите си изследвания. Същото вероятно важи и за средишната фигура в българската поезия, писана от жени – Елисавета Багряна, на която трудът отделя сравнително малко място.

А ситуацията се усложнява още при Мара Белчева, при която, не без основания, Иванчева говори за четириъгълника Петко Славейков – Христо Белчев – Мара Белчева – Пенчо Славейков. Към него основателно се прибавят и фигурите на Ницше, а по-късно и на П. Дънов, като междутекстовостта става по-комплицирана, а разказът за нея – още по-увлекателен. Докато при Д. Габе любопитен нов акцент предлага една пародия – на Безсребреник [Кр. Попгеоргиев], при М. Белчева интересен обект на наблюдения се оказват и междутекстовите връзки в рамките на нейното творчество (т. н. палинодия), а и, съвсем не на последно място, присъствието ѝ в „На острова на блажените“ на Пенчо Славейков. Въобще „обратното“ въздействие – на поетесите върху техните „учители“, на „малките“ върху „големите“, е едно много сериозно предизвикателство пред литературната история и сравнителното литературознание, което чака своето време. Възприемането на образите на поетесите може да се окаже добра основа за навлизане в тази територия, която очевидно не се изчерпва с него.

Изследването разглежда панорамно публикациите на различни поетеси в периодиката „от първите две десетилетия на XX век“ и оставя за бъдещето наблюденията върху следващия период. Следват портретите на три значителни авторки (не само поетеси). Жизненото и поетическото творчество на Магда Петканова е разгледано като през нейната гледна точка на „философ на женската съдба“, Бленика е представена през твърде финото разграничение между „спътницата поетеса или поетесата спътница“, което, както е известно, е актуално за огромната част от българките, излезли на литературното поле през този период – от Станка Николица през М. Белчева (а в по-малка степен и Багряна) до, да кажем, оставените във фона на труда М. Грубешлиева и Яна Язова (нейното отсъствие се отразява върху общата картина). Заклучителният портрет е посветен на Весела Страшимирова – една поетеса, която има сериозно присъствие в предвоенния период и която публикува и през 90-те години, но остава някак встрани от вниманието на критиката, а може би и на читателите. И. Иванчева познава детайлно нейното творчество и ни убеждава, че В. Страшимирова заслужава по-добра литературна съдба. Струва ми се че тук, и може би само тук, личните пристрастия на авторката на изследването взимат превес над обективната ѝ преценка.

Трудът на Ирен Иванчева е несъмнен принос в актуалната проблематика, на която е посветен, и поставя различни въпроси пред себе си и пред бъдещите изследователи. Ще си позволя да завърша с едно обобщение от въвеждащата част на книгата, което е характерно за мисленето на авторката, обобщава наблюденията ѝ, а и чертае насоки за бъдеща работа:

...в повечето случаи авторизираната от жени литература остава непризната или частично призната чрез процедурата на подбора (тоест само с наличието на неколцина авторки) от Канона, което ѝ набавя някакъв сегрегиран, почти мъченически статус. Така обговаряйки литературата, писана от жени, ми се иска да вярвам, че критиците и литературните историци, занимаващи се с тази проблематика, се стремят и към справедливост, целяща преразпределяне на символния капитал в републиката на литературата.